

TECLA I TARRAGONA

Meritxell Pérez Martínez

En aquest article s'analitza com el procés de restauració de la seu episcopal metropolitana de Tarragona al llarg dels segles XI i XII es troba íntimament relacionat amb la promoció i implantació del culte a santa Tecla, afavorit pel context d'expansió dels comtats catalans i de reforma eclesiàstica endegat des del papat.

This article discusses how the process of restoring the metropolitan Episcopal see of Tarragona during the eleventh and twelfth century is closely related to the promotion and implementation of the worship of Saint Thecla, favoured by the context of the expansion of Catalan counties and an ecclesiastical reform channelled by the papacy.

PARAULES CLAU:

culte, hagiografia, santa Tecla, seu episcopal, papat, Tarragona

KEYWORDS:

worship, hagiography, Saint Thecla, Episcopal, papacy, Tarragona

a documentació relativa als orígens del culte a santa Tecla a la ciutat de Tarragona es caracteritza per la seva fragmentació i discontinuïtat. Per aquesta raó, ha despertat sempre una certa perplexitat entre els erudits locals i els cronistes que s'han dedicat a l'estudi de la temàtica des de l'època moderna.

La qüestió no és gens trivial, ja que l'erudició local va establir durant segles un lligam inseparable entre la introducció del culte a la santa i els orígens cristians de la ciutat. El model de santedat que es construí al voltant de la figura de Tecla d'Iconi, deixebra predilecta de Pau, a partir de mitjans del segle II d.C., va assolir un protagonisme extraordinari en el Mediterrani cristià de l'Antiguitat tardana. La ciutat de Tarragona va viure una època daurada en aquests segles, en tant que capital civil i eclesiàstica dels territoris nord-orientals d'Hispania. Malgrat tot, és precís esperar a la restauració eclesiàstica dels segles XI i XII per trobar la primera referència documental explícita a Tecla en relació amb Tarragona, moment en què és possible reconstruir la gènesi del culte tarragoní a la santa oriental. El culte a santa Tecla es va desenvolupar d'una forma progressiva en el transcurs de l'Edat Mitjana, especialment a partir del segle XIV, coincidint amb el trasllat de les seves relíquies a Tarragona, provinents d'Armènia.

El primer document conservat en què apareix una menció explícita a santa Tecla en relació amb la ciutat de Tarragona és la butlla del papa Urbà II, expedida a Càpua l'11 de juliol de l'any 1091. Es tracta d'un document de la màxima transcendència, per mitjà del qual el bisbe de Roma va restablir la dignitat metropolitana de l'Església de Tarragona després de gairebé quatre-cents anys sota domini andalusí.

Tarragona s'havia erigit en el centre eclesiàstic més prestigiós del nord-est peninsular en el transcurs de les èpoques tardoromana i visigoda, en virtut de la seva condició de capital civil i eclesiàstica de l'antiga *Tarraconensis* romana. Però quan la ciutat va caure a mans musulmanes l'any 714, com a conseqüència de la conquesta islàmica del regne visigot de Toledo, tant la seva dignitat metropolitana com la seva jurisdicció eclesiàstica van passar a recaure temporalment a mans del bisbe de Narbona. L'any 759, els francs van apoderar-se de la ciutat narbonesa, pocs anys abans conquerida pels musulmans i, amb ella, obtingueren el conjunt de les seus episcopals sota la seva jurisdicció, Tarragona entre elles. A partir d'aquests moments, el projecte de consolidació del poder comtal als territoris nordorientals de la península –futura Catalunya– no es podria deslligar del desig d'alliberar la ciutat de Tarragona del domini islàmic, en el sentit que la recuperació de l'antiga seu episcopal metropolitana havia de permetre sostreure de la tutela dels monarques francs totes les esglésies

vinculades políticament al comtat de Barcelona. L'interès per la ciutat de Tarragona, en aquests moments, va venir propiciat també pel context de reforma eclesiàstica que va liderar el papat, des de mitjans del segle XI, amb l'objectiu de ressituat la figura del papa en la correlació de forces imperants en el mapa polític contemporani i eliminar la ingerència del poder temporal en els assumptes eclesiàstics, les anomenades 'investidures laïques'. Una de les manifestacions més visibles d'aquest programa de reforma va consistir en la crida de la 'guerra justa' contra els enemics de la fe; ideologia de croada que imperaria en l'Europa feudal des de finals del segle XI. La confluència entre aquests dos factors, conquesta militar i restauració eclesiàstica, proporciona el context històric fonamental que permet reconstruir els obscurs orígens del culte a Tecla en la Tarragona d'època medieval.

Els representants de l'església catalana del segle XI que desitjaven, fins i tot més que els propis comtes, emancipar-se de la tutela eclesiàstica del bisbe franc de Narbona, havien de jugar un paper cabdal en el procés de restauració eclesiàstica de Tarragona i la introducció de la seva nova titular. Berenguer Sunifred, bisbe de Vic i notable impulsor de la reforma pontifical romana dins l'estructura jeràrquica d'aquestes terres, va ser el responsable de despertar l'interès dels successius pontífexs per Tarragona. Així, l'any 1088, aprofitant el fet que Urbà II acabava de concedir el títol de seu primada a la recent restaurada església de Toledo, Berenguer Sunifred va acudir a Roma decidit a convèncer al papa de la necessitat de restaurar la seu episcopal de Tarragona. Simultàniament, va endegar una campanya per persuadir al comte Ramon Berenguer II dels beneficis polítics de conquerir la ciutat als musulmans.

L'11 de juliol de l'any 1089, Urbà II va escriure una epístola al comte Ramon Berenguer II i altres nobles catalans, exhortant-los a donar suport a Berenguer Sunifred en la labor de restauració de l'Església de Tarragona. Així mateix, el papa va prometre restituir la dignitat episcopal de Tarragona, amb tots els seus antics drets i honors, amb la única condició que el comte es comprometés formalment a emprendre la conquesta militar. Tot i això, el procés no es donaria per culminat fins que els bisbes catalans aportessin prova documental de la invalidesa dels privilegis del metropolità eclesiàstic de Narbona sobre l'antiga província eclesiàstica de la Tarraconense. Se situa, en aquests moments, l'aparició de la falsa butlla del papa Esteve VI, per mitjà de la qual els partidaris de la jurisdicció ultrapirinenca van reelaborar la llegenda de la missió evangèlica de sant Pau a Hispania. Segons el document espuri, cap bisbe estava capacitat per actuar en perjudici de la metròpolis narbonesa d'acord amb els privilegis que aquesta posseïa des de l'època en què l'apòstol Pau feu responsable al seu deixeble Sergi Pau de les esglésies fundades al sud dels Pirineus. Sergi Pau es consolidaria, a partir d'aquests moments, com el primer bisbe mític de l'Església de Narbona, mentre que la falsa butlla del papa Esteve VI es troba en l'origen de la tradició pietosa de l'estada de l'apòstol Pau a Tarragona.

La promoció dels orígens apostòlics de les diferents seus episcopals de l'Occident feudal va ser un dels recursos ideològics que el papat reformista d'època gregoriana va explotar d'una forma més visible fins a les seves últimes conseqüències. En aquests anys, es va assistir a una autèntica recerca mítica dels orígens amb l'objectiu que el conjunt de l'Església occidental tornés a un suposat estat original, indegudament alterat pel domini musulmà. La difusió del ritus litúrgic romà entre les esglésies hispàniques de l'època informa també d'un ambient espiritual i ideològic que fou capaç de recuperar i fabricar antigues llegendes al servei d'un objectiu d'abast europeu. Les diferents seus episcopals europees del moment van trobar en aquesta recerca mítica dels orígens un argument legitimador de primer ordre, que alhora les feia aparèixer vinculades per lligams especials a la seu romana i les seves directrius reformistes.

Un cop conquerida als musulmans, l'any 1090, el comte Berenguer Ramon II va fer donació de la ciutat de Tarragona a la Santa Seu per tal que Berenguer Sunifred pogués dur a terme la seva restauració eclesiàstica amb completa llibertat, sense subjecció al poder temporal. Tal com havia promès, la resposta del pontífex romà no es va fer esperar i, per mitjà de la mencionada epístola de l'any 1091, va concedir el pal·li al bisbe de Vic. En aquest context de revitalització i enfortiment de la dignitat primacial de Roma, la concessió del pal·li manifestava millor que cap altre mecanisme la idea que tots els drets metropolitans derivaven del successor de Pere, alhora que potenciava un lligam de tipus personal, pel qual els titulars de les diferents esglésies quedaven units al papa per vïncles de tipus feudal.

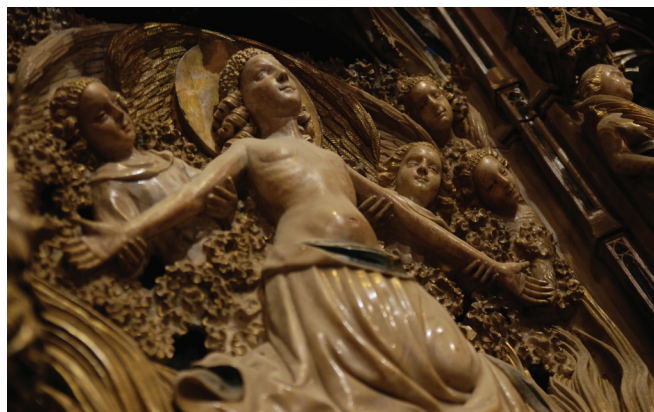
La introducció d'una figura de tan alt simbolisme com Tecla en l'ambient espiritual i ideològic en què Roma donà curs a la creença en els orígens apostòlics de les esglésies de l'Occident cristià no pot ser una simple casualitat. Els episodis desencadenats per la butlla de l'any 1089 entre els partidaris de la jurisdicció narbonesa haurien proporcionat a Berenguer Sunifred els arguments per a què els seus anhels restauradors fossin escoltats a Roma. La vinculació amb santa Tecla, deixeble predilecta de Pau, permetia presentar la seu episcopal de Tarragona com una església individualitzada i amb personalitat pròpia d'entre les que professaven un origen apostòlic de filiació paulina. Absorbint tota la càrrega simbòlica associada a la seva nova patrona, la metròpolis restaurada apareixia als ulls dels pontífexs romans com una institució deixeble i hereva de l'apòstol Pau, fet que alhora insistia en els seus orígens apostòlics. La significació d'aquesta opció és completa en un context espititual procliu a la difusió de la tradició de l'apostolat de sant Pau i sant Jaume a Hispània. En aquest context general de reforma eclesiàstica, Tarragona oferia a més la possibilitat de practicar la 'guerra justa', de recuperar una seu occidental de prestigi i de sotmetre's a Roma en les seves directrius reformistes. Pensem que Berenguer Sunifred no deixaria passar l'oportunitat i s'erigiria en portaveu de les ànsies d'independència dels bisbes catalans respecte el domini eclesiàstic narbonès, en la llarga cursa de conquesta de la casa comtal barcelonina als territoris sota domini andalusí.

El projecte de restauració eclesiàstica de l'Església de Tarragona, així com la consolidació de santa Tecla com la seva nova titular, no tingueren continuïtat fins la segona dècada del segle XII. El 23 de gener de l'any 1117, el comte Ramon Berenguer III feu donació al bisbe Oleguer de Barcelona de la metròpolis eclesiàstica de Tarragona, la qual havia estat fundada en honor de santa Tecla, per a què ell i els seus successors la regissin sota una estricta obediència a la Santa Seu. La referència a la intitulació de santa Tecla constitueix un record per la labor de Berenguer Sunifred en l'etapa precedent, alhora que comporta, per primera vegada, una legitimació de la verge d'Iconi com a titular de la metròpolis restaurada. La restauració definitiva arribaria l'any 1118 i, amb ella, es produiria la plena legitimació del patrocini de santa Tecla sobre l'església restaurada. El document de concessió del pal·li al bisbe Oleguer, signat pel papa Gelasi II el 21 de març de l'any 1118, especifica les solemnitats en les que era preceptiu fer ús del pal·li per part del bisbe, les quals es copien gairebé íntegrament del document de l'any 1091, on ja es feia una menció especial a les festivitats de santa Tecla i sant Fructuós. És possible que Tecla i Fructuós, patró de la ciutat d'època tardoantiga, haguessin exercit una mena de patrocini compartit en els primers anys de la restauració eclesiàstica.

La culminació del procés de restauració eclesiàstica, en el transcurs del segle XII, va contribuir d'una forma determinant a la implantació del culte a santa Tecla i a la seva plena legitimació com a patrona i titular de la seu episcopal metropolitana. Malgrat tot, és plausible que el culte a la santa d'Iconi romangués essencialment en l'àmbit de l'oficialitat eclesiàstica, al sí de la qual s'havia originat, fins els primers anys del segle XIV. El 4 de setembre de l'any 1319, Jaume II va escriure al rei Onís d'Armènia per demanar-li que li fés arribar certes relíquies de la santa, a invocació de la qual els seus predecessors fundaren l'església restaurada. En opinió del monarca, la possessió d'una relíquia de santa Tecla havia d'afavorir que 'augmentés la seva devoció, es reformés la fe i se li oferís major honor i reverència'. L'actuació de Jaume II suggereix que, des de la introducció del culte a l'època gregoriana, aquest no havia aconseguit deslligar-se de les connotacions triomfals d'un culte d'origen jeràrquic. Així mateix permet deduir que, fins al seu regnat, la ciutat de Tarragona no havia posseït cap relíquia de la santa que estigués a l'alçada de la seva dignitat. El trasllat de la relíquia santa des d'Armènia va significar una nova fita en la consolidació del culte a santa Tecla a Tarragona. Tot i que l'epístola de Jaume II no ho menciona, és necessari interpretar la benevolència règia en el context de l'escissió, tan sols un any abans, de les esglésies de l'alt i el mig Ebre amb Saragossa com a nova metròpolis eclesiàstica, les quals havien recaigut sota la jurisdicció de l'Església de Tarragona des de les èpoques tardoromana i visigoda. És probable que el gest del monarca hagués perseguit compensar la pèrdua d'alguna manera, alhora que pretendria contribuir al manteniment del prestigi de la seu i l'ordre pacífic de les coses. El relat de l'entrada de la relíquia a la ciutat ha perviscut fins els nostres dies, així com els fets miraculosos que s'hi

varen produir, propis de tots els relats de vides de sants i les translacions de relíquies. La translació del Braç de santa Tecla a Tarragona, el 19 de juny de l'any 1323, es feu coincidir amb la consagració de la nova catedral. L'episodi va arrelar ben aviat en la devoció popular. D'aleshores ençà a Tarragona se celebrarien l'aniversari (*dies natalis*) de santa Tecla, el 23 de setembre, i el trasllat (*translatio*) de la seva relíquia des d'Armènia, el tercer diumenge després de Pasqua; festivitats de qui s'havia consolidat ja com la santa patrona de la ciutat medieval.

MERITXELL PÉREZ MARTÍNEZ
Universitat Rovira i Virgili

Santa Tecla al retaule major de la Catedral de Tarragona.

Foto: R. Comes

Bibliografia

- Acta Sanctorum, Septembris*, VI. Paris-Roma 1867.
- BLANCH, J., *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, I, Tarragona 1665.
- CARO BAROJA, J., *Las falsificaciones de la Historia (en relación con la de España)*, Barcelona 1991.
- DAVIS, S. J., *The Cult of St. Thecla: A Tradition of Women's Piety in Late Antiquity*, Oxford 2001.
- DELEHAYE, H., *Les légendes hagiographiques*, Brusel·les 1955 (4^a ed).
- DOMÈNECH, J., *Vida de la proto-martir Santa Tecla, patrona de Tarragona y de todo el Principado de Cataluña*, Tarragona 1847.
- FACI, F. J., «Algunas observaciones sobre la restauración de Tarragona», en *Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent*, Tarragona 1991, 469-487.
- FLÓREZ, E., *España Sagrada*, tt. 3 i 25, Madrid 1748 i 1859 (2^a ed).
- GOMÀ, I., «Fundamentos históricos del culto a San Pablo y Santa Tecla en Tarragona», *Boletín Arqueológico* 7 (1907) 669-694.
- MACCRANK, L. J., *Restoration and Reconquest in Medieval Catalonia. The Church and Principality of Tarragona, 971-1177*, 2 vols, Tesi Doctoral inèdita, University of Virginia 1974.
- , «La restauración eclesiástica y reconquista en la Cataluña del siglo XI: Ramon Berenguer I y la sede de Tarragona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 49-50 (1976-1977) 3-59.
- , «Restauración canónica e intento de reconquista de la sede tarraconense (1076-1108)», *Cuadernos de Historia de España*, 61-62 (1977) 145-245.
- , «Medieval Tarragona: Reconquest and Restoration», *Butlletí Arqueològic* 19-20 (1997-1998) 219-230.
- MARÍ, M., *Exposició cronològico-històrica dels noms i dels fets dels arquebisbes de Tarragona*, 2 vols, Tarragona 1989 i 1999.
- MARTÍ BONET, J.M., «El pal·li», en *Vint-i-cinc anys de servei episcopal. Miscel·lània al Dr. Ramon Torrella i Cascante*, Tarragona-Barcelona 1993, 87-103.
- MISSER, S., *El Libro de Santa Tecla*, Barcelona 1977.
- MORERA, E., *Tarragona cristiana*, I, Tarragona 1897.
- PÉREZ, M., «La invenció (*inventio*) del culte a Santa Tecla en la Tarragona d'època medieval», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 50 (2006) 21-58.
- , *Tarraco en la Antigüedad tardía. Cristianización y organización eclesiástica (siglos III al VIII)*, Tarragona 2012.
- PLADEVALL, A., *La metròpoli de Tarragona. Nou-cents anys de la seva restauració medieval*, Barcelona 1991.
- SÁNCHEZ REAL, J., *El Brazo de Santa Tecla*, Tarragona 1951.
- SERRA VILARÓ, J., *Santa Tecla la Vieja. La primitiva catedral de Tarragona*, Tarragona 1960.
- VILAR, J., *Glorioso Triunfo de la esclarecida virgen, apóstol é invicta protomartyr Santa Tecla, Patrona de la Fidelissima, Única y Coronada Ciudad de Tarragona*, Barcelona 1693.
- VILLANUEVA, J., *Viaje literario a las Iglesias de España*, t. 19, Madrid 1851.